

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РОМАНУ Л. КОСТЕНКО
«ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (43).

УДК 821.161.2-312.4.09-06

DOI:10.24144/2663-6840/2020.1(43).348-354

Землянська А., Шаров С. Гендерні аспекти роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого»; кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена розгляду гендерних аспектів роману Л. Костенко. Увагу приділено особистій сюжетній лінії головного персонажа, що органічно вплітається в його роздуми над розвитком української нації та висвітлює духовний стан сучасного йому соціуму. Через стосунки протагоніста і його дружини розкрито також гендерні моделі, що склалися на початку XXI ст.

Метою статті є висвітлення гендерних аспектів роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого» в контексті огляду головним персонажем соціально-історичного й культурного буття його нації.

Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких завдань: розглянути типові гендерні моделі, що склалися українському соціумі початку XXI ст., крізь призму авторського світогляду; висвітлити філософський аспект визначення маскулітного та фемінного в романі; визначити шляхи подолання кризи гендерних стосунків, запропонованих письменницею, на прикладі родини головного персонажа її роману «Записки українського самашедшого».

Визначено, що твір Л. Костенко став квінтесенцією феміністичних роздумів письменниці. Крізь призму бачення персонажа-чоловіка вона розкриває різні аспекти гендерних стосунків у сучасному суспільстві, визначає об'єктивні й суб'єктивні причини зародження феміністичного руху тощо. Її протагоніст намагається вирішити свої особисті проблеми у родині, а завдяки цьому – отримати додаткові стимули для подолання соціальних і політичних негараздів.

Зроблено висновки, що конкретна життєва ситуація переростає в романі Л. Костенко в загальнофілософські та культурологічні міркування із приводу місця справжнього кохання в житті людини, причин виникнення феміністичного руху тощо. Навіть із чоловічого погляду авторка виділяє позитивні аспекти фемінізму, вважаючи його органічною потребою сучасного соціуму, в якому відбулася деструкція традиційних гендерних ролей. Водночас досягнення гармонії як у родині, так і в країні в цілому можливе лише через повернення до споконвічних морально-етичних цінностей: любові, віри, взаємодопомоги, щирого діалогу, вірності тощо.

Ключові слова: гендерні моделі, фемінне, маскуліне, феміністичний рух, духовні цінності.

Постановка проблеми. Цього року Ліна Василівна Костенко відсвяткувала свій 90-річний ювілей. Така визначна подія в історії української літератури знову сколихнула увагу читачів і науковців до її творчості, що дозволило переглянути авторську філософію, вміщену в поетичних і прозових текстах мисткині, вже з позицій тих процесів, що відбуваються в сучасній Україні та поза її межами. Зокрема, переосмислення зазнав скандальний роман Л. Костенко «Записки українського самашедшого», який по праву вважається квінтесенцією авторських роздумів над буттям українців та своєрідним оглядом історичного поступу української нації у II половині XX ст.

Так, у своїй статті на честь 10-річчя написання книги поет В. Квітка наголосив, що якби «планета Земля загинула, існував космічний човник і разом можливість взяти на орбіту лише по одному твору з певного сторіччя написання від кожної нації», то він обрав би саме роман Л. Костенко. Він вважає твір своєрідним одкровенням пророка, листом-посланням певної нації та епохи, подібним своєю величчю до біблійного «Одкровення Іоанна» чи «Слова про похід Ігорів». Критик визначає роман Л. Костенко «Записки українського самашедшого» як «лікарський діагноз (і водночас докторський рецепт) щодо усієї української нації і водночас всієї її історії»; «чип, вживлений в український менталітет,

який сканує ментальність, характер, звичай і звички»; наша рідну ментальність, що побутує окремо від свідомості [Квітка 2020]. Тож твір вартий глибокого системного аналізу не лише з погляду історіософських ідей чи розкриття ментальності українця, що значно звузило б його проблематику, а й у контексті розгляду багатьох інших проблем сучасності: культурологічних, побутових, інтимних тощо.

Аналіз досліджень. Від самого виходу друком у 2010 р. роман став об'єктом пильної уваги літературознавців і літературних критиків. По суті, сформувалося три підходи до сприйняття цього тексту в аспекті його художньої вартості, визначення місця у творчому набутку письменниці та ідейно-змістового наповнення.

Так, наприклад, кардинально протилежні відгуки про твір викликали справжній скандал навколо роману, що поступово перетворився на аналіз не стільки художнього тексту, скільки постаті самої його авторки в сучасному літературному процесі. Через цей скандал Л. Костенко навіть відмовилася продовжувати тур із презентацією книжки у Західній Україні, що, своєю чергою, лише сприяло посиленню обговорення твору, вже існуючих розвідок, хоча й не зменшило читацької уваги до означеного роману.

Почалася суперечка із різкого виступу молодих критиків Ю. Кучерявого, В. Неборака та І. Котика, які «у пух і прах» розбили «Записки українського

самашедшого» Л. Костенко. Переважно негативну оцінку отримав твір і в науково-критичних працях В. Агеєвої, Ю. Бойченка, Ю. Володарського та ін.

Відстоювати вартісність роману письменниці також узялися представники як молодого покоління рецензентів, часто початківці (Л. Віжічаніна, С. Гаранський, А. Самарський та ін.), так і вже досвідчені метри літературознавства й літературної критики (С. Баран, О. Даниліна, М. Карасьов та ін.). При цьому вони досить розважливо підходили до поцінування книги Л. Костенко, враховуючи як її слабкі місця, так і переваги.

І хоча науково-критичні роздуми стосовно мистецької вартості роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого» та його місця у вітчизняному літературному процесі не набули єдності, все ж у відгуках на появу цього художнього тексту визначені певні аспекти, що вимагають подальших літературознавчих розвідок з метою гідного поцінування твору та об'єктивного визначення його ролі в сучасному мистецтві слова: поєднання художнього й публіцистичного стилів у романі, образ головного персонажа, тематико-проблематичне поле та ідейний задум авторки тощо. Серед низки озвучених у розвідках проблем, розкритих у творі, лише побіжно згадуються його стосунки з дружиною та проблема гендерних стосунків, які склалися в українському соціумі на початку ХХІ ст., що складає окремих шар аналізованого художнього тексту.

Мета статті – висвітлити гендерні аспекти роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого» в контексті огляду головним персонажем соціально-історичного і культурного буття його нації.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: розглянути типові гендерні моделі, що склалися в українському соціумі початку ХХІ ст., крізь призму авторського світогляду; висвітлити філософський аспект визначення маскулінного та фемінного в романі; визначити шляхи подолання кризи гендерних стосунків, запропонованих письменницею, на прикладі родини головного персонажа її роману «Записки українського самашедшого».

Методи та методика дослідження. У статті використано переважно культурно-історичний підхід до аналізу проблем гендерних стосунків у сучасному українському соціумі, представлених у романі, з елементами феміністичної критики.

Виклад основного матеріалу. В аспекті нашого дослідження важливе сприйняття головного персонажа роману, що є чоловіком, адже довгий час точилися суперечки щодо того, наскільки він правдоподібний і правомірний у жінки-автора.

Зокрема, критик С. Гаранський наголошує, що засуджувати Л. Костенко в непрофесійності як митця слова не варто. «Тут не йдеться про падіння авторитетів. Це те саме, що зневажати Ахматову чи Цветаєву за їх прозу, або Шевченка за російську повість» [Гаранський 2011], – пояснює він. З огляду на прототип головного персонажа і той факт, що це проза поетеси, С. Гаранський робить висновок, що твір є «цілком пристойними записками». У своїй

рецензії на аналізований художній текст дослідник апелює до інтерв'ю Л. Костенко, де вона розповідає про свій ідейний задум і виникнення персонажа-чоловіка, образ якого викликає найбільше гнівних випадів із боку критиків. Зокрема, письменниця зізнається: «Книжка написана від чоловіка. Це не жіночий роман. Я не навмисно так зробила. Я подумала: як я його почну? І у мене виникла перша фраза, яку я міняти не захотіла. Мій герой сказав: «Я завжди був нормальною людиною». І так почався чоловічий роман» [Гаранський 2011]. Тож враження, ніби авторка намагалася захватитися за цим образом, бо як жінці їй бракувало сміливості чи досвіду в оцінці зовнішніх подій, є хибним. Тим більше, що цей персонаж-маска надав їй можливість ніби відстороненої обсервації тих подій і стосунків, які спостерігаються в соціумі, що оточує саму письменницю.

Так само легко, на думку С. Гаранського, Л. Костенко пояснює, чому обрала для свого персонажа професію комп'ютерника, у роді занять якого критики неодноразово намагалися віднайти невідповідності, а не митця чи філософа, як того вимагає літературна традиція: «Чому я писала про програмістів? Та тому, що це тип людей, яких я люблю, – це молодь, мій син, його оточення. Страшенно розумні хлопці і дівчата. Вони часом розумніші, ніж гуманітарії...» [Гаранський 2011]. У контексті аналізу гендерних стосунків головний персонаж із такою професією видається ще цікавішим і мудрішим, адже традиційно побутує уявлення, що комп'ютерники відірвані від реального життя й занурені у віртуальний світ, тож звертають значно менше уваги на побутові дрібниці, тим більше на особисті стосунки з представницями іншої статі чи на духовні проблеми.

На думку Г. Левченко, особиста сюжетна лінія в романі не є визначальною, центральною чи домінуючою – це «лиш одна зі смислових осей, котрі дозволяють автору розказати про чимало прецікавих фактів і життєвих позицій. Головне у цій книзі – світ. Життя у планетарному й галактичному вимірі» [Левченко 2016]. Однак ми не згодні з такою позицією, оскільки ця лінія органічно вплетена у стосунки індивіда та його народу, країни, а вирішення загальних питань неможливе без розв'язання локальних проблем.

Тож у романі Л. Костенко «Записки українського самашедшого» важливим етапом у становленні персонажа вважаємо вирішення ним проблем інтимного характеру, пов'язаних зі стосунками із дружиною. Уже згадувалось, що саме повернення первісного почуття кохання, віднайдення спільної мови між ними, укріплення таким чином родинних зв'язків постає переломним моментом у житті головного героя.

Узагалі, як підкреслює О. Даниліна, розкриття гендерного питання в романі є типовим для початку ХХІ ст. [Даниліна 2013, с. 200]. Чоловіки втратили свої природні функції захисників і годувальників, після 1990-х років опинилися чи то без роботи, чи то без бізнесу. Зокрема, протагоніст страждає від того, що його, успішного системного адміністратора,

було звільнено, точніше, він сам звільнився, відстоюючи свої погляди перед керівництвом. Але нове життя йому важко побудувати, адже фахівці з його досвідом роботи нікому не потрібні. Він вважає, що основна його проблема в тому, що він звик бути, як усі, оскільки саме так формувалася в СРСР радянська людина: «*Без амбіцій. Про кар'єру ніколи не дбав. За грошима не гнався. Дачі не маю. Привілеїв і звань теж. Машина не престижна. Кандидатську й ту писав на не вельми виграшну тему: 'Елементи пам'яті аморфних напівпровідників'*» [Костенко 2011, с. 90]. А за умов демократичного суспільства, побудованого на конкурентоспроможності, подібна позиція не життєздатна. Відтак, неспроможні виконувати свою традиційну роль у соціумі, сучасні чоловіки, за логікою авторки роману, вираженою в записках її персонажа, не можуть усвідомити себе в новій реальності, знайти своє місце: «*Мужики зникають як явище. Їхнє місце посіли круті – ерзац, замінник, гібрид гамадрила й Шварцнегера. Словом, еволюція вспак*» [Костенко 2011, с. 10].

Таким нікчемним протагоніст вважає і себе самого, що негативно впливає не лише на його сімейне повсякденне життя, а й на сексуальне життя. Зокрема, він зауважує, що не може кохатися зі своєю жінкою, бо ніяковіє перед її поглядом: «*...у мене комплекс, що я ж нічого не можу змінити, ні на що вплинути, то чого ж обнімати жінку, вона ж бачить, що я ніхто*», відчувачи себе «*роботом, у якого механічне серце*» [Костенко 2011, с. 9]. Останнє порівняння виникло в уяві головного персонажа через постійну необхідність заробляти гроші, ніби машина, що не може собі дозволити злетіти з конвеєру.

Дослідники підкреслюють, що гендерне питання завжди було актуальним для Л. Костенко. І її поезія, і романи у віршах «Маруся Чурай» та «Берестечко» свідчать про особливий, жіночий погляд на історію розвитку української державності, що дозволяє науковцям називати майстриню слова феміністкою (В. Захаржевська, І. Кірошка, Г. Кошарська та ін.). Своїх персонажів-чоловіків письменниця завжди розкриває у двох аспектах: у громадському житті, зокрема на полі бою, та у приватному. Водночас якщо у першому випадку підкреслюються переважно такі риси, як мужність, хоробрість, незламність духу, вірність ідеї, то у другому – акцентується на слабкості, нерішучості, страху перед невідомим.

Натомість жінки в її творах змальовані як сильні духом натури, які, однак, розкриваються не стільки як матері чи коханки, скільки як вірні помічники чоловіків, хранительки традицій і звичаїв, берегині духовності українського народу. При цьому, враховується той факт, що гендерна рівність є настільки ж незаперечною, як і націоналізм. Зокрема, М. Богачевська проводить паралелі між двома суспільними явищами, зауважуючи, що обидва існують а priori, оскільки кожна людина належить до певної статі чи нації [Богачевська 2000, с. 5]. На думку дослідниці, у тих суспільствах, де довгий час відбувалось явне або приховане гноблення жінок,

найбільше можливостей для вільного розвитку і спротиву тоталітарним або шовіністичним режимам. Натомість у країнах, де питання гендерної рівності не вважалось актуальним, адже жінки не усвідомлювали своєї ідентичності у різних сферах людського існування, соціум легко піддавався владі авторитарного режиму [Богачевська 2000, с. 7]. Тож для Л. Костенко жіноче питання ставало принциповим.

Так, головний герой роману «Записки українського самашедшого» страждає від того, що жінки в його родині, теща й дружина, нещасливі. Він не може зрозуміти, як краще: коли дружина постійно обурювалась і сварилась, чи коли замкнулася в собі й мовчки переживає особисту драму. Вона – науковець, філолог, пише дисертацію, присвячену творчості М. Гоголя. Жінка постійно нервує, що не може дописати й захистити свою дисертаційну роботу, і не тому, що не має необхідних здібностей, а тому, що її керівник усе кинув і поїхав із країни. В її академічному інституті постійно відбувається скорочення, затримка зарплатні, а часто навіть дозволяють орендувати вестибюль для проведення ярмарку. Подібне зневажливе ставлення до наукової установи та її співробітників, а також негаразди на роботі в чоловіка та у країні взагалі, викликають у неї стан, близький до істерії.

Те саме відбувається з її матір'ю. «*...теща кричить, – записує автор нотаток. – Вона хоче, щоб хтось її почув, зрозумів, що так далі не можна, я її чую, розумію, але що ж я можу вдіяти? Це останнє діло, коли мужчина нічого не може вдіяти*» [Костенко 2011, с. 9]. Головний персонаж роману мучиться від свого безсилля щось змінити і вплинути на хід речей. Він із повагою ставиться до матері своєї коханої дружини, вбачаючи в ній хранительку українських традицій і духовних основ. Дуже часто він занотовує, як теща пекла паски на свято, млинці й деруни на Масляну, влаштовувала Святвечір і запрошувала всі душі померлих на гостину за старовинним звичаєм тощо. Крім того, вона постійно сумує за своїм сільським життям і працею на землі: жінка постійно щось саджає на балконі, щоби «*проізросло*». Протагоніст помічає, що зі смертю старої щось у родині пішло не так, вони остаточно стали з жінкою чужими людьми. Раніше, у своєму дослідженні, присвяченому цьому романові, ми вже зазначали, що якраз серед найсуттєвіших причин апокаліптичних візій героя-сучасника, і насамперед – його авторки, є занепад «свого Дому Буття» (власної душі, сім'ї, цілого роду тощо) [Землянська 2015, 96]. Таким чином, смерть тещі протагоніста сприймається як загроза цілій родині, що втрачає цінності, які б тримали її укупі, допомагали не падати духом у важкі часи.

Від конкретної життєвої ситуації цієї родини письменниця переходить до філософських міркувань щодо категорії «любов», уявлення про чоловіче й жіноче щастя, роль чоловіка в соціумі та в інтимних стосунках. Зокрема, про кохання персонаж Л. Костенко говорить у романтичному дусі, як про найсвітліше почуття, що охоплює людину. «*Любов*

– Я навіть не думаю, що це проламування самотності... <...> Для мене це злиття двох світів. Це обмін щастливстю. Навіть темні спокуси перверсій прекрасні, коли кохаєш жінку, коли вона магнетизує тебе» [Костенко 2011, с. 157], – проголошує він. Прикладом подібних стосунків для чоловіка є нова родина його батька. Протагоніста вражає, що навіть у такому поважному віці дружина любить батька, як у молодості, і кутає йому коліна пледом. Для нього в цьому й полягає сенс існування людини – бути когось потрібним. «Я навіть трохи заздрю, – зізнається головний герой. – Це ж не тільки вона така, це щось є в ньому, що вона така. В мені, очевидно, цього немає» [Костенко 2011, с. 148].

Письменниця в уста свого персонажа вкладає розуміння, що теплота зникла у стосунках між людьми, оскільки прагматичний світ витіснив будь-яку романтику. Так, герой дивується, що все життя вважав, ніби в його дружини найкрасивіші очі, бо дуже великі, а виявилось, що вони розширені від втоми. Він говорить, що в їх родині зникла притягальна сила, що супроводжує кохання: магія дотику, погляду, слова. Телевізор замінює живе спілкування, романтичні вечори в театрі чи кіно заступило щоденне обговорення новин та пліток, а то й зовсім мовчання. Яскравим прикладом цього є той факт, що тещу головного персонажа, яка впадала в розпач від інформаційного перенасичення новинами по радіо, виводили з такого стану, давши їй почитати художню класику, зокрема «Консуело» Жорж Санд. Але цей спосіб допомагав лише на кілька днів, бо медіапростору уже неможливо уникнути.

Або, наприклад, вивчаючи історію мистецтва в аспекті образу справжньої жінки, дружина протагоніста констатує, що в Україні ніколи не було такого ідеалу жіночої краси, як у давніх греків чи римлян. Звертаючись до свого чоловіка як уособлення всіх представників маскулінної статі, вона докоряє: «То це ж ви й не створили. Загнали нас у будні, а хочете з пни морської» [Костенко 2011, с. 142]. Відтак, головний герой усвідомлює, що він виступає як слабка стать, а його дружина, навпаки, – сильна, хоча тут же намагається чинити опір, зауважуючи, що саме жінки, руйнуючи чоловічий характер, знищують і свою фемінну сутність.

Стосунки із коханою жінкою дозволяють головному персонажеві подивитись із різних ракурсів на проблему фемінізму. З одного боку, він зауважує, що активне виборювання жінками рівних прав та агресія нівелюють жіночність як таку, є протиприродними. Однак, він водночас визнає, що сучасна цивілізація історично чоловіча, заснована на владі й силі, часто брутальній і тупій, а отже, щось змінювати в ній можливо лише подібним способом.

З іншого боку, протагоніст убачає проблему зародження фемінізму в самих чоловіках, їх нездатності бути авторитетом і опорою ані в суспільному, ані у приватному житті. Він жаліється, що спостерігати за коханою жінкою, тим, як вона може обходитися без тебе, дуже важко: «Ловиш отой її погляд, бачиш оті її втомлені руки, проклинаєш себе – що ж ти за чоловік, що вона вже з тобою феміністкою

стала?» [Костенко 2011, с. 142]. І продовжує міркування: «Та я й сам фемініст. Мені головне, щоб оця моя феміна була щаслива. Але я проти, щоб урівнювати її зі мною в правах. Бо які мої права? Самі тільки обов'язки. І постійний страх, що з ними не впораюсь. І що буду в її очах не тим, ким би вона хотіла мене бачити» [Костенко 2011, с. 143]. І все ж припускає, що, можливо, навіть не представники чоловічої статі винні у зародженні феміністичного руху. Просто, міркує він, жінки стали занадто розумні, освічені, інтелігентні, талановиті, що запропоновані за традицією чоловіками рамки вже їм за тісні. Тож вони намагаються знайти вихід, досягти певної свободи й реалізації.

У цьому контексті розкривається, за І. Ярославським, і проблема відсутності справжнього лідера-чоловіка на чолі української держави протягом усього десятиріччя незалежності країни [Ярославський]. «Немужськість» представників чоловічої статі констатує й дружина головного героя: «Я вперше відчула сором за мужчин своєї нації... <...> Це ж не мужчини. Вони можуть схопитися за голову, за серце, за матню, за кишеню. Але вони ніколи не схопляться за зброю» [Костенко 2011, с. 326]. Та й сам протагоніст постійно поривається влаштувати День Гніву, але через свій страх виглядати серед інших непривабливо, як справжній ідіот, відкладає своє суворе рішення, а відтак демонструє непевність і викликає зневагу в коханої жінки.

Узагалі прояви фемінізму в його жінки викликають у головного героя роману суперечливі почуття. Так, він розмірковує, що, мабуть, краще жити зі звичайною домогосподаркою, такою собі «курочкою», до якої ввечері повертаєшся втомлений та принижений, а вона тебе облещує, доглядає за тобою, «диригує виделками й ложками, жонглює тарілками, ти для неї орел і півень, ти найвище її досягнення». «Оце жіноче підданство, либонь, солодше, ніж цей мій домашній суверенітет» [Костенко 2011, с. 143], – припускає він. Із цієї позиції його дружина видається йому відьмою, мегерою, справжньою садисткою – маркізою де Сад.

Пробує він також інший експеримент – після чергового корпоративу на роботі іде додому до молодої офіціантки («феї фурушетів»). Цю подію чоловік описує як напівреальну, бо ніколи раніше йому не приходило в голову, що він може зрадити дружині. Тож герой розповідає, як *сомнабулічно* (курсив наш. – А.З., С.Ш.) він почав цілувати випадкову знайому, *сомнабулічно* її пестив, однак зупинився тоді, коли побачив, що в її сумочці про всяк випадок, якщо трапиться партнер для «тілесного низу», лежить презерватив. Тим самим вона знищила будь-який ореол романтики навіть у цих випадкових стосунках і для протагоніста миттєво перетворилася на «фею презервативів».

Тепер жінка головного героя видається йому саме тією людиною, що є з-поміж двох згаданих варіантів ідеальним для нього. Недаремно чоловік робить численні спроби налагодити стосунки. Так, у прощену неділю він прагне попросити у дружини вибачення за свою слабкість, за те, що вона нервує,

і переживає, наскільки можливо остаточно все пробачити партнерові: «*Чи ми були б здатні так просто і так природно попросити прощення одне в одного? За вдячне. За сказане. А головне – за подумане*» [Костенко 2011, с. 87].

Л. Костенко підкреслює винятковість подібних ширих жестів примирення. Зокрема, єдина за кілька місяців, а то й років, пристрасна ніч в протагоніста із дружиною, була при повному затемненні місяця, першому в новому столітті. «...я обняв її всім собою, як тоді, в найперші ночі любові, це було непритомно, як струм, як сонячний удар» [Костенко 2011, с. 58], – ділиться він ураженнями у своєму електронному записнику. І тут же обмовляється, що, на жаль, наступне затемнення відбудеться нескоро.

Іншого разу винятковою подією вважається похід головного героя із сином на прогулянку. Авторка «Записок українського самашедшого» зауважує, як у дружини протагоніста заблищали очі, покращився колір обличчя й навіть полагіднішав його вираз. Це було справжньою сімейною ідилією.

Між цими щасливими моментами в родині паунає мовчанка й певна озлобленість одне на одного, на весь світ. «Нічий очі не чекають мене» – згадує чоловік із нагоди новелу норвезького письменника. Він відзначає, що теща, традиційно, ввечері зустрічає його привітно, годує, розпитує, як справи, але кохана жінка дивиться повз нього – і це його найбільше непокоїть.

Дивною і зовсім не романтичною постає й ситуація із привітаннями на свята. Подарунки стають механічними, одноманітними, зовсім не передають ставлення того, хто дарує, до адресата. Чоловік, за звичкою, отримує краватку, теща щоразу відкладає нову хустинку «на смерть», а дружина у подарунковій обгортці знаходить завжди те, що сама собі купила, кидаючи на головного героя «сумний іронічний погляд». «Тим часом вона захряєє у побуті, занепадає, нервується і вже бачить світ у рясотинні дрібниці», – пояснює він суть своїх переживань. – *На моїх очах зникає жінка, красива-прекрасна жінка. От я гляну на неї – вона прекрасна. Торкнувся до неї – вона магніт. Але втомлена жінка під вечір – це вже ступа*» [Костенко 2011, с. 24].

Переломним моментом у приватному житті протагоніста твору була спроба самогубства, порятунком від якого стало відновлення стосунків із дружиною. Із цієї події змінюється й атмосфера самого роману, підкреслює М. Карасьов [Карасьов 2011]. Суспільні проблеми вже не так вибивають головного персонажа з рівноваги: «У таку про-

мерзлу провесінь, у такій гнітючій реальності, це наше пізнє чаювання, ця тиха розмова, цей перламутровий полиск чашок і терпкий аромат цейлонського чаю – може, це й маленьке щастя, але воно наше. Набираєшся тепла на цілий день» [Костенко 2011, с. 275]. Подібне виняткове спасіння, зауважує В. Панченко, є вже звичним сюжетним «каркасом» у письменниці, оскільки нагадує історію з роману Л. Костенко «Берестечко», коли дух гетьмана Богдана Хмельницького так само зцілювала жінка [Панченко 2010, с. 10]. Однак, як людина соціальна, головний персонаж роману письменниці не може знайти повне заспокоєння в особистому – тільки суттєві зміни в обох царинах його існування спричинили виникнення оптимістичних мотивів у творі.

Таким чином, твір «Записки українського самашедшого» став квінтесенцією феміністичних роздумів Л. Костенко. Крізь призму бачення персонажа-чоловіка вона розкриває різні аспекти гендерних стосунків у сучасному суспільстві, визначає об'єктивні й суб'єктивні причини зародження феміністичного руху тощо. Її протагоніст намагається вирішити свої особисті проблеми у родині, а завдяки цьому – отримати додаткові стимули для подолання соціальних і політичних негараздів.

Висновки. До основних проблем роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого», сповнених особистісного характеру, можна віднести процес фемінізації та занепаду патріархального суспільства, що знайшло вираження у творі в контексті стосунків головного героя із дружиною.

Конкретна життєва ситуація переростає в художньому тексті в загальнофілософські та культурологічні міркування із приводу місця справжнього кохання в житті людини, поняття «щастя», причин виникнення феміністичного руху тощо. Навіть із чоловічого погляду авторка виділяє позитивні аспекти фемінізму, вважаючи його органічною потребою сучасного соціуму, в якому відбулася деструкція традиційних гендерних ролей. При цьому досягнення гармонії як у родині, так і в країні в цілому можливе лише через повернення до споконвічних морально-етичних цінностей: любові, віри, взаємодопомоги, щирого діалогу, вірності тощо.

Перспективним може бути глибше прочитання цього роману як у контексті гендерних моделей, введених у творах письменників-шістдесятників, до числа яких належить Л. Костенко, так і в художніх текстах сучасних митців, що дозволило б висвітлити еволюцію поглядів на фемініне / маскулінне протягом кількох поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богачевська М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку; [пер. з англ. С. Онуфрив]. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2000. №17. С. 4–14.
2. Гаранський С. «Я теж написав про Ліну Костенку». *Буквоїд*. 2011. 28.03. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2011/03/28/071532.html>.
3. Даниліна О.В. Екзистенційні виміри прози Ліни Костенко. *Мовна особистість у контексті сучасної літератури*: монографія. Мелітополь: ММД, 2013. С. 197–204.
4. Землянська А.В. «Топос «кінця світу» у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Філологічні науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. Вип. 39. С. 94–98.

5. Карасьов М. Генії та їх божевільні. *Українська літературна газета*. 2011. 19 квітня. URL: <http://www.litgazeta.com.ua/node/1811>.
6. Квітка В. Лінію оборони тримають живі. *Український інтерес*. 2020. 20.03. URL: <https://uain.press/blogs/liniyu-oborony-trymayut-zhyvi-1201600>.
7. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.
8. Кошарська Г. Ще один підхід до поезії Ліни Костенко. *Слово і час*. 1996. №8–9. С. 49–52.
9. Левченко Г. Необароковий діаріуш людства Ліни Костенко [Рец. на: Костенко Ліна. Записки українського самашедшого. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.]. 2016. URL: <http://lsd.co.ua/lina-kostenko-zapysky-ukrayinskogo-samashedshogo-retsenziya-na-roman/>.
10. Панченко В. Особливості національного божевілля. *День*. 2010. №237–238. С. 10.
11. Ярославський І.Г. Образ героя-розповідача в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». URL: litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/4-12-58.pdf.

REFERENCES

1. Bohachevska M. (2000) Natsionalizm ta feminizm – odna moneta spilnoho vzhytku [Nationalism and Feminism are the One Coin of Common Use]. *Nezalezhnyi kulturolohichni chasopys «Yi»*. №17. S. 4–14 [in Ukrainian].
2. Haranskyi S. (2011) «Ya tezh napysav pro Linu Kostenko» [«I also Wrote about Lina Kostenko»]. *Bukvoid*. 28.03. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2011/03/28/071532.html> [in Ukrainian].
3. Danylina O.V. Ekzystentsiini vymiry prozy Liny Kostenko [Existential Dimensions of Lina Kostenko's Prose]. *Movna osobystist u konteksti suchasnoi literatury*: monograph. Melitopol: MMD. S. 197–204 [in Ukrainian].
4. Zemlianska A.V. (2015) «Topos «kintsia svitu» u romani Liny Kostenko «Zapysky ukrainskoho samashedshoho» [The Topos of the Doomsday in Lina Kostenko's Novel «Notes of a Ukrainian Madman»]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka*. Serii: Filolohichni nauky. Kamianets-Podilskyyi: Aksioma. S. 94–98 [in Ukrainian].
5. Karasov M. (2011) Henii ta yikh bozhevilni [Geniuses and Their Crazy]. *Ukrainska literaturna hazeta*. 19 kvitnia. URL: <http://www.litgazeta.com.ua/node/1811> [in Ukrainian].
6. Kvitka V. (2020) Liniiu oborony trymaiut zhyvi [The Life of Defense is Kept by Alive]. *Ukrainskyi interes*. 20.03. URL: <https://uain.press/blogs/liniyu-oborony-trymayut-zhyvi-1201600> [in Ukrainian].
7. Kostenko L. (2011) Zapysky ukrainskoho samashedshoho [Notes of a Ukrainian Madman]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. 416 s. [in Ukrainian].
8. Kosharska H. (1996) Shche odyin pidkhyd do poezii Liny Kostenko [Another Approach to Lina Kostenko's Poetry]. *Slovo i chas*. №8–9. S. 49–52 [in Ukrainian].
9. Levchenko H. (2016) Neobarokovi diariush liudstva Liny Kostenko [Neo-baroque Diary of Humanity by Lina Kostenko]. URL: <http://lsd.co.ua/lina-kostenko-zapysky-ukrayinskogo-samashedshogo-retsenziya-na-roman/> [in Ukrainian].
10. Panchenko V. (2010) Osoblyvosti natsionalnoho bozhevillia [Peculiarities of the National Madness]. *Den*. №237–238. S. 10 [in Ukrainian].
11. Yaroslavskiy I.H. Obraz heroia-rozpovidacha v romani Liny Kostenko «Zapysky ukrainskoho samashedshoho» [The Image of the Hero-Narrator in Lina Kostenko's Novel «Notes of a Ukrainian Madman»]. URL: litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/4-12-58.pdf [in Ukrainian].

GENDER ASPECTS OF L. KOSTENKO'S NOVEL «NOTES OF A UKRAINIAN MADMAN»

Abstract. The article is devoted to the review of gender aspects of L. Kostenko's novel. Attention is paid to the personal plot line of the main character, which is organically intertwined with his reflections on the development of the Ukrainian nation and covers the spiritual state of modern society. Through the relationship between the protagonist and his wife there are also revealed the gender models that emerged at the beginning of the XXI century.

The aim of the article is to disclose the gender aspects of L. Kostenko's novel «Notes of a Ukrainian Madman» in the context of the the main character's review of the socio-historical and cultural life of his nation.

Realization of the set purpose assumed the fulfillment of such tasks: to consider the typical gender models which have developed in the Ukrainian society of the beginning of the XXIth century through a prism of author's world outlook; to cover the philosophical aspect of the definition of masculine and feminine in the novel; to identify ways to overcome the crisis of gender relations proposed by the writer, on the example of the family of the main character of L. Kostenko's novel «Notes of a Ukrainian Madman».

It is determined that L. Kostenko's work became the quintessence of the writer's feminist thoughts. Through the prism of the vision of a male character, she reveals various aspects of gender relations in modern society, determines the objective and subjective reasons for the emergence of the feminist movement, and so on. Her protagonist tries to solve his personal problems in the family, and thanks to this – to get additional incentives to overcome social and political troubles.

It is concluded that a concrete life situation grows in Kostenko's novel into general philosophical and culturological reflections about the place of true love in human life, the reasons for the emergence of the feminist movement and so on. Even from a male point of view, the author covers the positive aspects of feminism, considering it an organic need of modern society, in which the destruction of traditional gender roles has taken place. At the same time, achieving harmony both in the family and in the country as a whole is possible only through a returning to the original moral and ethical values: love, faith, mutual assistance, sincere dialogue, loyalty, etc.

Keywords: gender models, feminine, masculine, feminist movement, spiritual values.

© Землянська А., Шаров С., 2020 р.

Аліна Землянська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, Україна; <http://orcid.org/0000-0002-5231-9262>

Alina Zemlianska – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine; <http://orcid.org/0000-0002-5231-9262>

Сергій Шаров – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, Україна; <http://orcid.org/0000-0001-5732-9980>

Serhiy Sharov – Candidate of Pedagogy, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine; <http://orcid.org/0000-0001-5732-9980>